

ANALIZA ODRŽIVOSTI, DOMETI I OGRANIČENJA EKONOMSKE POLITIKE EVROPSKE UNIJE

Kristijan Ristić¹, Nataša Marjanović², Milosav Miličković³, Zlatko Kadić⁴

doi: 10.5937/Oditor2003137R

Pregledni rad

UDK:

339.923:061.1EU]:338.22

339.923:061.1EU]:336.02

Rezime

Problemi sa kojima se suočavaju velike privrede Evrope poput Nemačke i Francuske, minimalni privredni rast, rekordna nezaposlenost, priliv izbeglica, mala verovatnoća privrednog oporavka zemalja članica, ojačan američki dolar i pojačana kontrola američkih banaka nad svim bankarskim transakcijama širom sveta (radi sprečavanja izbegavanja plaćanja poreza) jesu „globalni“ razlozi što je sve manje ulaganja u evropske privrede. Kriza javnih finansija i kriza zajedničke valute evro već godinama unazad usporavaju ekonomski rast i prosperitet EU.

Ključne reči: ekonomski suverenitet EU, finansijska stabilnost EU, kriza EU.

JEL: G31, H01, H77

Uvod

Velike promene u ekonomskom, tehnološkom i političkom smislu koje su se dogodile u privredama najmoćnijih zemalja uslovljavaju poslovne subjekte da se prilagođavaju novonastaloj situaciji. Uloga države u uslovima novih pravila koja postavlja globalizacija postaje značajnija imajući u vidu neophodnost njegovog uključivanja u sve tokove (Bertoldi, 2019).

Kao posledica, nova razvojna ekonomska politika definisana je u skladu sa ograničenjima, koja su postavljena od strane međunarodnih organizacija ili zakonodavnog okvira Evropske unije, koji se odnosi na sve njene članice.

¹ Vanredni profesor dr Kristijan Ristić, Univerzitet Union Nikola Tesla, Poslovni pravni fakultet, Knez Mihajlova 33, Beograd, R. Srbija, Telefon: +381 63 267 127 E-mail: kristijanristic.fpim@yahoo.com

² Docent, dr Nataša Marjanović, Visoka poslovna škola strukovnih studija „Čačak“ u Beogradu, Zemunski park 2, Beograd, R. Srbija, Telefon: +381 63 333 821 E-mail: natasa.marjanovic@hotmail.com

³ MA Milosav Miličković doktorand na Univerzitet Union Nikola Tesla, Cara Dušana 62-64. Beograd, R. Srbija, E-mail: milickovicm@gmail.com

⁴ MA Zlatko Kadić doktorand na Univerzitet Union Nikola Tesla, Cara Dušana 62-64. Beograd, R. Srbija, E-mail: zlatni.kadic@gmail.com

Donošenje i realizacija ciljeva ekonomske politike je veoma kompleksan zadatak, koji zahteva preduzimanje velikog broja aktivnosti u različitim oblastima. Veoma je bitna koordinacija i uključivanje velikog broja različitih faktora i optimalno uspostavljanje svih mera ekonomske politike. Ovakva javna politika može da pomogne da se prevaziđu tekući makroekonomski, industrijski i drugi problemi savremenog društva.

Velika složenost i brojni problemi prilikom definisanja politike na nivou EU i država članica, kao i mnoge promene u dužem vremenskom periodu uslovile su poteškoće u vezi sa tim na koji način definisati granice ekonomske politike EU. Način funkcionisanja i intenzitet ekonomske politike veoma mnogo su se promenili za čitav period postojanja EU.

Finansijska kriza iz prve dekade XXI veka je otkrila mnoga ograničenja i nedostatke u upravljanju i vođenju finansijskih institucija sa obe strane Atlantika.

Finansijski suverenitet Evropske unije

Evropska centralna banka (ECB) upravlja zajedničkom valutom, kontroliše inflaciju, emituje novac-evro koji je u opticaju, nadzire poslove banaka i država, utiče na bankarske bilanse poslovanja, određuje monetarnu politiku i determiniše ekonomski rast u evrozoni (Piketi, 2015; Pantić, Jovanović, Issa, 2019). Kao druga po veličini svetska ekonomska sila ECB određuje monetarnu politiku trinaest najmoćnijih država sa više od 15% ukupnog svetskog društvenog bruto proizvoda.

Osnovna ideja ECB je da novac dodeli centralnim bankama država članica da bi ga one prosledile komercijalnim bankama koje bi plasirale kredite stanovništvu i privredi pod povoljnijim uslovima. ECB daje novac za otkup državnih obveznica iz bilansa platih banaka u centralne banke članica evrozone, što znači da se ukupna količina novca ne menja. Banke samo obveznice državnog duga zamenjuju gotovinom, odnosno likvidnim sredstvima da bi se povećao kapacitet kreditiranja. Upotrebom složenih finansijskih operacija pomoću tzv. finansijskih inovacija (finansijskih derivata, npr) ulažu se ogromna novčana sredstva u poslove koje ne dovode do evidentnih promena u realnom sektoru, jer se zaključivanjem različitih opcija i fjučersa trguje berzanskim robama, koje u zadatim količinama u realnom svetu i ne postoje, ali zato donose profit koji je mnogo veći od onoga što se ostvaruje ulaganjem u realnu ekonomiju (a to očekivane promene cena robe rešava osiguranjem). Osigurana masa novca ne ulaže se više u realnu ekonomiju nego u virtuelnu ekonomiju, gde su najveće plate, profiti i dividende.

Antikrizne mere u EU, koje su do sada primenjivane, svodile su se, po pravilu na državne intervencije, kojima su ogromna budžetska sredstva izdvajana za

spasavanje od bankrotstva krupnih finansijskih i proizvodnih kompanija (Li, Chang & Chang, 2017). Po ulasku EU u deflaciju, ECB je odmah monetarno popustila i agresivno lansirala program monetarističkih olakšica, koje su podrazumevale i kupovinu državnih obveznica sa negativnim kamatnim stopama. Euro je naglo pao, prinosi na državne papire spustili su se na niske nivoe. Tako su berze počele snažno da se uzdižu, a to je trebalo da ubrza ekonomski oporavak i zaustavi deflatorne pritiske. No, čak tvorevine ECB pozajmljivanje drže na niskom nivou (Radivojević i dr., 2019). Udeo privrednog i javnog duga u društvenom proizvodu zemalja periferije u evrozoni je i na dalje vrlo visok.

U gotovo svim zemljama EU, koje su joj pristupile, povećanje društvenog proizvoda po glavi stanovnika praćeno je enormnom cenama u formi rastućeg javnog duga, koji se brže povećavao od društvenog proizvoda. Kipar, Češka, Estonija, Mađarska, Rumunija, Letonija, Litvanija, Malta, Poljska, Slovačka, Slovenija i Hrvatska faktički jesu tzv. evropske zemlje, koje žive na kreditnoj kartici (Stiglic, 2012). Svi ekonomski uspesi faktički su finansirani zaduživanjem. Te iste prezadužene zemlje sada su prinuđene da pozovu u pomoć MMF, koji zavodi oštre mere štednje uz nemogućnost da imaju pristup tržištu kapitala da bi došle do povoljnih kredita za refinansiranje svojih finansijskih obaveza, naročito ulaganje u budući ekonomski rast. U tom kontekstu, EU mora da se menja u pravcu reafirmacije socijalne tržišne privrede (Prokopijević, 2007). EU treba da ide dalje u pravcu federalizacije, tj. monetarne, fiskalne i bankarske unije, i u pravcu transferne unije, tj. preraspodele dela društvenog proizvoda u korist siromašnih članica, ukoliko želi da gradi konzistentan privredni sistem.

Ekonomski suverenitet Evropske unije

Evropsko jedinstvo ne treba više gledati kroz prizmu slobodnog tržišta i protoka kapitala već isključivo kroz prizmu kulturnog duhovnog i tradicionalnog identiteta. Višedecenijsko uvećavanje spoljnog duga prema stranim kreditorima je novi sistem menadžmenta investitora za upravljanje krizama, kao novi oblik transformacije privrednih sistema. MMF podstiče borbu protiv inflacije, a ne borbu protiv recesije i nezaposlenosti. Zanimljiv je isključivo za vraćanje dugova zaduženja: ili prezadužene zemlje da bi se ojačalo poverenje inostranih investitora, reducirao rizik i poboljšali uslovi za novo zaduživanje na finansijskom tržištu privrednog i finansijskog sistema (Radovanović, Vasiljević, 2014).

Prezaduženost kapitalističke privrede je osnov način funkcionisanja. U izlazak iz krize FED je već „investirao“ 3,1 trilion dolara (Ferreira, Monteiro, Manso, 2018). Bankarski sektor se razvijao mnogo brže od realne ekonomije američkog

društva u kojoj je odnos zbira stope nezaposlenosti i realne stope inflacije dosegao do 32,89 dolara, što je gotovo 10 puta više od svetskog. Sjedinjene Američke Države funkcionišu na stalnom zaduživanju prodajom obveznica trezora, koji vodi ekonomskom kolapsu. Fundamentalne američke vrednosti predstavljaju složeni sistem u kome dominiraju, lični uspeh, slobodno preduzetništvo (Milojević, Mihajlović, Milanović, 2019), bogatstvo, novac, konkurencija, oslonac na sopstvene snage, uspeh po svaku cenu i liberalno-demokratski poredak (Milojević & Mihajlović, 2020), kao institucionalni okvir za proklamovanje univerzalnih vrednosti. U tom kontekstu, ideologija liberalizma idealna je podrška tržišnoj ekonomiji, koja ne inkorporira prilagođavanje ekonomskih politika u globalnom procesima (Stiglic, 2015). Akcenat reformi MMF-a je uvek na štednji, kao nezaobilaznom formatu primenjenom kao šok terapija. Globalistička konkurencija današnjeg ekonomskog sistema, zasnovana je na transferu kapitala, preseljenjem rada i drastičnim smanjenjem troškova radne snage (Živković, Kožetinac, et al., 2019).

Preporuka OECD Evropskoj uniji o početnoj „Investicionoj kvoti“ u zoni 20% društvenog proizvoda dovelo je do toga da je EU shvatila neophodnost ulaganja više novca (kejnzijska ekonomska škola) radi oživljavanja kejnzijski zaposlenosti i rasta. QE (kvantitativna popuštanja) je dokaz da ECB može da sprovede monetarnu politiku kada su kamata blizu nule. QE ima velike zasluge u slabljenju evra da bi se podstakao izvoz i snizili troškovi i zaduživanja kompanija i vlada. Politika kvantitativnog popuštanja, se nastavila i u 2016. i 2017-oj godini uključujući i reinvestiranja novca od dospelih obveznica, kako bi se spasila evrozona. Ali, ekonomija evrozone ne počiva samo na merama centralne banke, njoj je potrebna i labavija fiskalna politika u kombinaciji sa strukturnim reformama poslovnog okruženja, koju EU inače zapostavlja.

Ekonomska i finansijska stabilnost Evropske unije

U evrozoni spori rast privredne aktivnosti i inflacija koja je daleko ispod ciljane od 2% predstavlja dodatni pritisak na ECB da uvede dodatne alternativne mere (Reins, 2019). Do sada je ECB preduzela radikalne korake u vidu spuštanja kamatne stope na depozite na -0,2% i otkupila aktivu u vrednosti od preko pola milijarde evra na sekundarnim tržištima (većinom u obliku državnih obveznica i obveznica kompanija javnog sektora), dajući podstrek rastu investicija, otvaranju novih radnih mesta i privrednom oporavku. Ovakva matematika na starom kontinentu dovela je evro na najnižu vrednost u odnosu na dolar. Stoga, investitori u SAD kupuju, dolaze i prodaju državne obveznice, dok Evropa kupuje obveznice i prodaje evre. Uporedo sa redukcijom rejtinga EU ponovo je vaskrsao švedski model ekonomije blagostanja uz favorizovanje politike opšte dobrobiti: izvozne orijentacija proizvodnog sektora, favorizovanje nauke i

obrazovanja, primena novih tehnologija, ekologija, socijalna prava građana, i dizanje svetskog rekorda od 80% zaposlenih generacija od 25 do 64 godine starosti, pošto je uspešno, pređen put od „socijalne do minimalne države“ (Hadjimichael, 2018). Produktivnost je rasla u direktnoj srazmeri sa smanjenjem broja radnih sati.

Program ECB pokrenut je u cilju obezbeđenja dugoročnog finansiranja banaka evro zone (Stiglic, 2016; Klajić, 2020; Gregory, Stuart, 2015). Operacije ciljanog dugoročnog refinansiranja (radi poboljšanja finansijske stabilnosti evropskih banaka) nisu ojačale proces kreditiranja privrede sa posustalim rastom. U Evropskoj uniji ipak egzistira mogućnost da recesija i raspoznavanje rasta smanji produženi efekat zato što navode ljude da manje investiraju i time smanjuju buduću rast proizvodnje ili zato što u toku perioda pada ekonomske efikasnosti ljudi gube veštine ili kapital zastareva (De Grovi, 2014; Nastić, Ivanović, Marković, 2020).

Neoliberalna globalizacija u osnovi reflektuje denacionalizaciju, koja agresivno otvara pitanje nacionalne države, suvereniteta i identiteta, i naročito, problem stvaranja nove transnacionalne državnosti (Coccia, 2017). U tom kontekstu, centralne banke vode politiku jeftinog novca, zadržavajući kamatnu stopu oko nule gotovo punu deceniju. Tako se veliki investitori, mogli da biraju slobodu da “drže novac gde god hoće” što se u stvarnosti svodi na “količinsku eksproprijaciju” evropskog novca od strane SAD: većina evropskog novca upotrebljava se za kupovinu američkih državnih obveznica. U takvim transakcijama evro se menja za dolare koji, zbog, povećanja ponude obara svoju vrednost (Karjalainen, Hoeveler, Akli, 2017). To, međutim, dovodi do krize multinacionalnosti u Evropi, koja investira na sve nacionalne interese i protekcionizam.

EU je obezbedila jedinstveno tržište, slobodu kretanja ljudi i kapitala, zajedničku bezbedonosnu politiku, jedinstvenu valutu (evro), kompletan sistem zaštite ljudskih prava, zajednička monetarna politika. Ali, mnogima to više nije dovoljno (Dželetović, Šubara, 2017).

Svetska ekonomska kriza i proces recesije dovode do toga da ljudi strepe od sve većeg rizika, i to počev od Brekzita (izlaska V. Britanije iz EU), pa sve do Greksita (izlaska Grčke iz EU); a i plan za spasavanje nije više održiv, jer je EU u 2016. godini već nedovoljno u stanju na reagovanje na novu krizu i na ukidanje šengenskog sporazuma (Sus, 2018; Vasić, 2015). U aktuelnom trenutku evropske banke se suzdržavaju od pozajmica, dok su državne vlasti sputane budžetskim ograničenjima. A da bi se uredio evropski finansijski sistem, Evropska komisija se već okrenula uniji tržišta kapitala (UTK), koji treba da stvori novu mogućnost dugotrajnog povratka rastu i stvaranja radnih mesta, kao i poboljšanje pristupa finansijama posebno za mala i srednja

preduzeća. Korišćenjem novog pristupa, banke bi svoje kredite mogle da prodaju na tržištima kapitala iz minimalan rizik. Simultano, bankama je omogućeno da se obraćaju Evropskoj centralnoj banci, koja je odlučila da sekjutzirane pozajmice prihvata kao zalog u zamenu za nova sredstva, što bi trebalo da stimuliše kreditiranje realne privrede, pa samim tim i i bankarstvo (Đekić, Radivojević, Krstić, 2019). Uz to, preduzete su i mere koje olakšavaju investitorima otkup dugova preduzeća koji su u posedu banka, kao i fiskalno podsticanje institucionalnih investitora, da neophodno preuzmu dugove preduzeća, koja se ne kotiraju na berzama (što je rizičnija investicija od tradicionalnih državnih obveznica).

Već na samom početku 2016. godine evropske banke bile su drastično pogođene tzv. nultim kamatnim stopama što je praktično značilo da bankarstvo prolazi kroz metamorfozu koja zahteva temeljnu i radikalnu promenu bazičnih modela postojanja. U ovom periodu je bilo neophodno ograničiti poslovanje banaka i zaštititi posebno obveznice, što pak implicira usvajanje zakona koji bi omogućili razbijanje najvećih banaka kako bi se izbegla finansijska “spasavanja” od strane države (Beletsi i dr., 2018). Čak doneti set Frena-Dod zakona nije otišao mnogo daleko: najveće banke su i dalje prevelike da bi propale. I stoga, predstavljaju ozbiljan rizik za slobodnu ekonomiju. Iz tih razloga je neophodno razbijanje velikih banakana manje banke, na manje povezane lance i na manje važne finansijske organizacije. Već u samom startu 2016. godine ECB najavila je da nastavlja sa još agresivnijim monetarnim popuštanjem kako bi pospešila slabi rast i slabu inflaciju iako je OECD posumnjao u efikasnost nekonvencionalne monetarne politike i eventualnu rekapitulaciju evropskog bankarstva (zbog nultih kamatnih stopa, neophodna likvidacija bezvrednih sredstava, nebrojenih nenaplativih pokušaja i iznuđenog otpisa duga). ECB je u 2016. godini oborila osnovnu kamatnu stopu, novi deo paketa mera za pokretanje ekonomije evrozone, i povećala “upumpavanje” novca sa 60 na 80 milijardi evra mesečno, a u otkup su pored državnih obveznica, uključene korporativne hartije (Río, 2017; Alola, Bekun, Sarkodie, 2019).

Na samom startu 2016. godine globalna tržišta hartija od vrednosti pretrpela su gubitke. Turbulentni trend je bio zaustavljen, ali je rizik investitora povećan usled zasićenja duga u kineskoj ekonomiji. Američki pantentirani program “kvantitativnog popuštanja” i tzv. monetarne olakšice Evropske centralne banke (od 60 milijardi evra mesečno) nisu dovoljni da bi se stimulisala inflacija i pokrenuo privredni rast (Bel & Joseph, 2018). Državne obveznice smatrane su “sigurnom kućom” za finansijska sredstva u nesigurnim biznis vremenima. Međutim, desetogodišnje obveznice sa negativnim prinosom, već razotkrivaju strah investitora od dugotrajnosti nesigurnih vremena, koja klasično demonstriraju krhkost aktuelnog finansijskog poretka (Živković, Lakić, et al.,

2019). Zato je kriva politika niskih, skoro nultih, referentnih kamatnih stopa vodećih svetskih centralnih banaka. A to je urađeno u pokušaju da se prekine začarani sunovratni vrtlog deflacije da bi se svetska ekonomija podstakla jeftinim kreditorima. No, time se ipak smanjene mogućnosti sticanja profita u bankama, što ih tera sve više i više u sve rizičnije plasmane.

Dojče banka zabeležila je gubitke od 6,8 milijardi evra u svom poslovanju, a totalna izloženost sve nemačke banke finansijskim derivatima iznosila je neverovatnih 64 hiljada milijardi američkih dolara, što je 16 puta više od BDP Nemačke i 5 puta više od BDP čitave evrozone (Zekić, 2015). Neobične mere ECB zaglavile su evrozonu u produženom peiodu visine inflacije, koja “generiše” minimalnu ekonomsku dobit. A, to, jer dovodi do neuspeha evropskog kvantitativnog popuštanja negativnih kamatnih stopa, što iznova prati kredibilitet ECB. Stoga, sada u prvi plan izbija nova opcija u formi tzv. helikopterskog novca, koji bi se direktno distribuirao domaćinstvima u evrozoni, i to na poseban način od strane ECB za vraćanje duga. Sa stanovišta dužnika to bi značilo smanjenje zaduženosti, povećanje kupovne moći i potrošnje, i poverenje u budućnost kreditora. Takav preokret treba da poveća investiranje u evropske infrastrukturne projekte, koji bi obezbeđivali dugoročne prinose i povećani makroekonomski uticaj na investicije. Šanse za povratak globalne recesije iznova, zakomplikovano rastu s obzirom da je ekonomski rast (u period od 2008-2015. godine) i dalje na nepouzdanoj tački.

Zaključak

Strukturno ciklično usporavanje u svetskoj ekonomiji je neodrživo, i kriza u politici drastično pooštavanje finansijskih uslova, prvenstveno u razvijenim zemljama i naprednim ekonomijama, zbog neodrživog deviznog režima, previsokih javnih dugova, prenaplašenih fiskalnih deficit, prenaplašenog monetarnog dopinga, preniskih kamatnih stopa, nedostižne ciljane inflacije, slabljenje konkurencije i nemogućeg rasta zaposlenosti. A za izbegavanje nove globalne recesije i novog usporavanja potencijalnog rasta BDP imperativno je nova globalna recesija tzv. "Abenomiks plusa", što bi prema metodologiji američke investicione banke Sitigrup, reflektuje (označava) “labavu monetarnu politiku kombinovanu sa fiskalnim podsticajima i strukturnim reformama”. EU se već ogleda na Japan, jer je japanska “abenomija” jedina u zapadnom svetu dovela do preokreta posredstvom svojih strela: monetarnih, fiskalnih i strukturnih.

Literatura

1. Alola A. A., F. V. Bekun, S. A. Sarkodie. 2019. Dynamic impact of trade policy, economic growth, fertility rate, renewable and non-renewable energy

- consumption on ecological footprint in Europe. *Science of The Total Environment*, 685: 702-709
2. Bel G., & S. Joseph. 2018. Policy stringency under the European Union Emission trading system and its impact on technological change in the energy sector. *Energy Policy*, 117: 434-444.
 3. Beletsi A., V. Koutrafour, E. Karampli, E. Pavi. 2018. Comparing Use of Health Technology Assessment in Pharmaceutical Policy among Earlier and More Recent Adopters in the European Union. *Value in Health Regional Issues*, 16: 81-91
 4. Bertoldi M. 2019. The European Union in the crisis of the postwar economic order. *Journal of Policy Modeling*, 41(3): 507-521
 5. Coccia M. 2017. Asymmetric paths of public debts and of general government deficits across countries within and outside the European monetary unification and economic policy of debt dissolution. *The Journal of Economic Asymmetries*, 15(C): 17-31
 6. Cutrini E. 2019. Economic integration, structural change, and uneven development in the European Union. *Structural Change and Economic Dynamics*, 50(C): 102-113
 7. De Grovi P. 2014. *Ekonomija monetarne unije*. Izdavačka kuća Zoran Stojanović: Sremski Karlovci.
 8. Dželetović M. & Lj. Šubara. 2017. *Evro i monetarna integracija Evrope*. Institut za međunarodnu politiku i privredu: Beograd.
 9. Đekić I., V. Radivojević, i M. Krstić. 2019. Politika zaštite konkurencije kao faktor ekonomskog razvoja država u tranziciji. *Vojno delo* 71, (7): 372-382.
 10. Ferreira E. R., J. D. Monteiro, J. R. P. Manso. 2018. Are economic crises age and gender neutral? Evidence from European Union mortality data. *Economic Analysis and Policy*, 60: 69-77
 11. Gregory P., R. & R. C. Stuart. 2015. *Globalna ekonomija i njeni ekonomski sistemi*. CID Ekonomski fakultet: Beograd.
 12. García-Álvarez M. T., L. Cabeza-García, I. Soares. 2018. Assessment of energy policies to promote photovoltaic generation in the European Union. *Energy*, 151: 864-874
 13. Hadjimichael M. 2018. A call for a blue degrowth: Unravelling the European Union's fisheries and maritime policies. *Marine Policy*, 94: 158-164.
 14. Karjalainen T., A. Hoeveler R. D. Akli. 2017. European Union research in support of environment and health: Building scientific evidence base for policy. *Environment International*, 103: 51-60
 15. Klajić B. 2020. Ekonomska teorija ponude i tražnje za prekovremenim radom u Republici Srbiji i zemljama CIE. *Održivi razvoj* 2, (1): 17-29.

16. Li S. J., T. H. Chang & S. L. Chang. 2017. The policy effectiveness of economic instruments for the photovoltaic and wind power development in the European Union. *Renewable Energy*, 101(C): (660-666)
17. Milojević I. i M. Mihajlović. 2020. Računovodstveni tretman državnih davanja i obelodanjivanje državne pomoći. *Kutura polisa* 17, (42): 619-630
18. Milojević I.M., M. B. Mihajlović, i N. Milanović. 2019. Sistem obračunskog računovodstva i korupcija u javnom sektoru. *Vojno delo* 71, (6): 311-318.
19. Nastić L., S. Ivanović, i T. Marković. 2020. Economic efficiency of breeding Tsigai sheep in the Central and South - East Europe. *Ekonomika poljoprivrede* 67, (1): 175-188.
20. Pantić N., B. Jovanović, i H. R. Issa. 2019. Oporezivanje u funkciji održivog razvoja. *Održivi razvoj* 1, (2): 37-51.
21. Piketi T. 2015. *Kapital u XXI veku*. Akademska knjiga: Novi Sad.
22. Prokopijević M. 2007. *Evropska monetarna unija*. Građevinska knjiga: Beograd.
23. Radivojević V., B. Krstić, M. Krstić, i M. Petković. 2019. Benchmarking agricultural and other environmental performances of Central and East European countries. *Ekonomika poljoprivrede* 66, (2): 471-484.
24. Radovanović R. & B.Vasiljević. 2014. *Finansijska integracija Evropske unije i finansijsko tržište Srbije*. Zavet: Beograd.
25. Reins L. 2019. The European Union's framework for FDI screening: Towards an ever more growing competence over energy policy?. *Energy Policy*, 128(May): 665-672
26. Río P. 2017. Why does the combination of the European Union Emissions Trading Scheme and a renewable energy target makes economic sense?. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 74: 824-834
27. Simić N., T. Kosumi, i Y. Jialiang. 2019. Regulatorni instrumenti održivog razvoja. *Održivi razvoj* 1, (1): 17-28.
28. Sus M. 2018. Setting the scene for alternative futures for European Union's foreign policy 2025. *Futures*, 97(March): 1-5
29. Stiglic J. E. 2015. *Velika podela*. Akademska knjiga: Novi Sad.
30. Stiglic J. E. 2012. *Slobodan pad*. Akademska knjiga: Novi Sad.
31. Stiglic J. E. 2016. *Evro*. Akademska knjiga: Novi Sad.
32. Vasić Z. 2015. Poreska kontrola uslov funkcionisanja budžetskog sistema. *Akcionarstvo* 21, (1): 5-22.
33. Zekić M. 2015. Kontrola i revizije u javnom sektoru. *Akcionarstvo* 21,(1): 23-34.
34. Živković A., G. Kožetinac & S. Popović. 2019. *Monetarna ekonomija*. CID Ekonomski fakultet: Beograd.
35. Živković A., S. Lakić & K. Ristić. 2019. *Monetarni menadžment*. CID Ekonomski fakultet: Beograd.